

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETINING
KATTAQO'RG'ON FILIALI**

Ro'yxatga olindi:

№ BD-60110700.1.06.

"TASDIQLAYMAN"

Direktor:

Sh.R.Urakov

2024- yil " " "

TILSHUNOSLIK ASOSLARI

FANINING O'QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100 000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110 000 – Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60110700– O'zbek tili va adabiyoti

Fan/modul kodi TA1106		O'quv yili 2024-2025	Semestr 1	ECTS – Kreditlar 5	
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 5	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)	
	"Tilshunoslik asoslari"	60	90	150	
2.	I. Fanning mazmuni Fanni o'qitishdan maqsad – "Tilshunoslik asoslari" fanining mohiyati, metodlari, tushunchalari va terminlarini o'zlashtirish; fanning kategorial muammolari haqida nazariy bilimlarni egallash, innovatsiyalarni ta'lim tizimiga keng jalb etish, zamonaviy axborot-kommunikasiya tizimidan keng foydalanish, shuningdek, fanning bugungi kundagi dolzarb muammolarini belgilash. Fanning vazifasi - Tilshunoslik sohasining predmeti, vazifalarini yoritish, fan doirasida o'rganiladigan asosiy masalalarning mazmun-mundarijasini belgilash, tilning ijtimoiy tabiati, shakllanish jarayoni, taraqqiyoti, til va jamiyat, til va tafakkur munosabati, til sathlari, dunyo tillari tavsifi, tasnifi, tilshunoslik maktablari, lingvistik tahlil metodlari, lisoniy universalialar va til strukturasi haqida ma'lumot berish. II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari) II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: 1-mavzu: Tilshunoslik fan sifatida. Tilning mohiyati. Tilning paydo bo'lishi. Til haqidagi fanlarning asosiy masalalari. Tilshunoslik borasidagi ilk qadamlar. Tilning mohiyati. Til - insoniyatning eng muhim aloqa vositasi. Tilning paydo bo'lishi. 2-mavzu: Tillarning o'zaro ta'siri va rivojlanish qonuniyatlari. Milliy til. Tillarning chatishuvi. Arab tilining ta'siri. Fors-tojik tilining ta'siri. Rus tili va u orqali Yevropa tillarining ta'siri. 3-mavzu: Til sistema sifatida. Til va tafakkur. Til va jamiyat. Tilshunoslik va boshqa fanlar. Tilning jamiyat bilan bog'liqligi. Til va tafakkurning bog'liqligi. Tilshunoslik va ijtimoiy fanlar. Tilshunoslik va tabiiy fanlar. 4-mavzu: Yozuv – madaniy taraqqiyot mahsuli Yozuvning shakllanishi va rivojlanishi. Yozuv turlari. Piktografik, ideografik, logografik va fonografik yozuvlar. O'rta Osiyo xalqlarining yozuv tarixi. Yozuvning hozirgi ko'rinishlari. O'zbek xalqining yozuv tarixi. Alifbo va imlo masalasining davlat ahamiyatiga molik ekanligi. 5-mavzu: Til birliklari o'rtasidagi munosabatlar Lisoniy paradigma. Til birliklari o'rtasidagi paradigmatic munosabatlar. Til birliklari o'rtasidagi iyerarxik munosabatlar. Til birliklari aranjirovkasi				

6-mavzu: Til – ramzlar tizimi

Tilning semiotik tabiati. Til birliklarining tizim sifatidagi munosabati. Til strukturasi elementlari – til sathlari. Tilshunoslik fani bo'limlari.

7-mavzu: Tilning fonetik-fonologik sathi

Fonetikaning tadqiqot maqsadi va usuliga ko'ra turlari: umumiy fonetika, xususiy fonetika (tavsifiy fonetika, tarixiy fonetika), qiyosiy fonetika, eksperimental fonetika.

Fonetika aspektlari: 1. Fizik-akustik aspekt. 2. Anatomik-fiziologik aspekt. 3. Perseptiv aspekt. 4. Lingvistik-funksional aspekt.

Fonemaning differensial va integral belgilari. Fonema nazariyalari.

Fonetik o'zgarishlar. Kombinator tovush o'zgarishlari. Assimilyatsiya, akkomodatsiya, ularning turlari. Proteza, epenteza. Prokopa, sinkopa, apakopa, eliziya, aferezis, gaplologiya, metateza, dissimilyatsiya, geminatsiya, degeminizatsiya, sinerezis. Nazalizatsiya. Pozitsion tovush o'zgarishlari.

Turkiy tillarda tovush uyg'unligi. Singarmonizm.

Nutqning fonetik bo'linishi. Frazza, takt, bog'in, tovush.

Bo'g'in (sillabema). Urg'u (aksentuatsiya). Intonatsiya (intonema)

Turli tillarda bo'g'in tiplari.

Urg'u. Urg'u tiplari: so'z urg'usi (dinamik urg'u, erkin urg'u); sintagma urg'usi, logik urg'u va emfatik urg'u. So'z urg'usining ma'no farqlash xususiyati. Urg'uning til va nutqdagi roli.

Intonatsiya (intonema)ning prosodik elementlari: nutq melodikasi, nutq ritmi, temp, nutq intensivligi, nutq tembri, pauza. Intonatsiya turlari.

Morfonologiya va uningo'rganish obyekti.

8-mavzu: Tilning lug'at sathi

Tilning lug'at tarkibi. Til taraqqiyotida lisoniy va nolisoniy omillar.

Leksikologiyaning turlari: umumiy va xususiy leksikologiya. Diaxron va sinxron leksikologiya. Leksikologiyaning semasiologiya, onomasiologiya, etimologiya, frazeologiya, so'z yasalihi kabi bo'limlar bilan aloqasi.

Leksemaning til birligi sifatidagi mohiyati. Leksemaning ifoda va mazmun plani. Leksema, semema, sema tushunchalarining mohiyati. Leksik va Grammatik ma'no munosabati. Leksik-semantik paradigmalar.

Lugaviy sath taraqqiyoti va o'zgaruvchanligi.

9-mavzu: Tilning grammatik sathi

Grammatika – tilning grammatik qurilishiga oid qonun-qoidalarni tahlil etuvchi sath sifatida. Grammatikaning tarkibiy qismlari: morfologiya va sintaksis. Grammatik ma'no, grammatik shakl va grammatik kategoriya.

Morfologiya so'z shakli haqidagi ta'limot. So'z turkumlari. So'zlarni turkumlarga ajratish tamoyillari.

Sintaksis so'z birikmasi va gap haqidagi ta'limot.

10-mavzu: Dunyo tillari tavsifi va tillar tasnifi

Dunyo tillari. Qadimiy tillar. O'lik tillar. Tillarning geneologik va tipologik tasniflari. Til oilalari. Til guruhlari. Turkiy tillar oilasi. Qo'shimchali va qo'shimchasiz tillar. Agglyutinativ, flektiv tillar.

Tillarni o'rganishda qo'llaniladigan metodlar. Umumiy va xususiy metodlar. Qiyosiy-tarixiy metod. Statistik tahlil metodi. Komponent tahlil metodi.

II. II. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

- 1-mavzu: "Tilshunoslik asoslari" fanining mazmuni, predmeti va vazifalari. Tilshunoslik tarixi.
- 2-mavzu: Yozuv qurollari va materiallari.
- 3-mavzu: Tilning paydo bo'lishi. Tillarning chatishuvi.
- 4-mavzu: Tilshunoslik va boshqa fanlar.
- 5-mavzu: Nutq tovushlarining tasnifi.
- 6-mavzu: Bo'g'in. Urg'u.
- 7-mavzu: Leksikologiya bo'limlari.
- 8-mavzu: Leksik ma'noning kengayishi va torayishi.
- 9-mavzu: Tabu va evfimizmlar.
- 10-mavzu: Etimologiya. Frazologiya.
- 11-mavzu: Terminologiya. Terminlarning yasalishi.
- 12-mavzu: Leksikografiya.
- 13-mavzu: Morf va morfema. So'z turkumlari.
- 14-mavzu: So'z moddiy tarkibining o'zgarishi.
- 15-mavzu: Sintaksis. Gap. So'z birikmasi.
- 16-mavzu: Sotsiolingvistika.
- 17-mavzu: Tillarning tasnifi. Geniologik tasnif.
- 18-mavzu: Asosiy grammatik kategoriyalar.
- 19-mavzu: Gap sintaksisi.
- 20-mavzu: Tillarning tipologik (morfologik) tasnifi.

III. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. "Tilshunoslik asoslari" fanining mazmuni, predmeti va vazifalari. Tilshunoslik tarixi.
2. Tilning paydo bo'lishi to'g'risidagi nazariyalar.
3. Fon va fonema. Nutq tovushlarining tasnifi.
4. Tilning ijtimoiy tabiati. Til va jamiyat. Til va tafakkur.
5. Nutqning fonetik bo'linishi.
6. Nutq tovushlarining o'zgarishi.
7. Adabiy til xususiyatlari va shevalar. Milliy tilning paydo bo'lishi.
8. Tillarning chatishuvi.
9. Morf va morfema. Morfema turlari.
10. Etimologiya.
11. Frazologiya.
12. Tabu va evfimizmlar. Terminologiya.
13. So'z moddiy tarkibining o'zgarishi.
14. Grammatik ma'no. Tilning grammatik vositalari.
15. Grammatik kategoriya tushunchasi. Asosiy grammatik kategoriyalar.
16. So'z turkumlari.
17. Leksikologiya. So'z lingvistik belgi sifatida. So'z yasalishi.
18. Leksikografiya. Lug'at turlari.
19. Sintaksis. Gap sintaksisi. Gapning tuzilish jihatidan turlari. Gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlari. Gap bo'laklari.
20. So'z birikmasi sintaksisi.
21. Yozuv va uning tarixi. Qadimiy yozuvlar. Yozuvning maxsus turlari.
22. Tillarning genealogik tasnifi.

	23. Tillarning morfologik (tipologik) tasnifi.
3.	IV. Fanni o'qitish natijalari (shakllangan kompetensiyalar) Fanni o'zlashtirish natijasida talaba: - Tilning paydo bo'lishi haqidagi farazlar, til sathlari va tilshunoslik bo'limlari; dunyo tillari va ularning tasnifi; tilshunoslik tarixi va tilshunos olimlar; tilshunoslik metodlari; tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari to'g'risida yetarli darajada bilimga ega bo'lishi; - Tilning ijtimoiy tabiati, til va jamiyat munosabati, til va tafakkur munosabati, lison va nutq munosabati, asosiy lisoniy munosabatlar, til birliklari va nutq birliklarining o'zaro mutanosibligi; Dunyo tillari va tillar tasnifi, tilshunoslikning ijtimoiy fanlar bilan bog'liqligi, tilshunoslikning tabiiy fanlar bilan bog'liqligi haqida tasavvur va bilimga ega bo'lishi; - Tillarning tipologik tasnifini faktik material asosida yoritish, til tiplari, til tiplarining asosiy belgilarini farqlash, morfologik tasnifni agglyutinativ va flektiv tillar misolida tahlil qilish; Tilshunoslikning ijtimoiy va tabiiy fanlar kesimida paydo bo'lgan yangi chegaradosh fanlarni, qiyosiy-tarixiy tilshunoslik nazariyalari va metodlarini, sotsiolingvistik nazariyalar va metodlarni, struktur tilshunoslik nazariyalari va metodlarini bilishi va ulardan foydalani olish ko'nikmalariga ega bo'lishi; - Morfologik shakllarning xilma-xilligi, tillarning morfologik tipologiyasini tahlil qilish, geneologik tasnifni til oilalari va til guruhlari asosida izohlash, agglyutinativ tillar, flektiv tillar, qardosh tillar va qardosh bo'lmagan tillar o'rtasidagi munosabatni yoritish, lisoniy va nutqiy birliklarning o'zaro munosabatini tahlil qilish; Chet tili o'rganish amaliyotida nazariy bilimlarni qo'llash; tilshunoslik bo'yicha ilmiy izlanishlarga kasbiy nuqtayi nazardan qarash; dunyo tilshunosligida ro'y berayotgan jarayonlarni o'zaro bog'liqlik nuqtayi nazaridan tahlil qilish; tillardagi umumiy va xususiy belgilar haqidagi tushunchalarni amaliyotda qo'llay olish malakasiga ega bo'lishi kerak.
4.	V. Ta'lim texnologiyalari va metodlari: - ma'ruzalar; - interfaol keys-stadilar; - audio va videoma'ruzalar; - taqdimot; - matn ustida ishlash.
5.	VI. Kreditni olish uchun talaba: Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish
6.	Asosiy adabiyotlar: 1. I.Yo'ldoshev, O'.Sharipova "Tilshunoslik asoslari" Toshkent. 2007. 2. Irisqulov M.T. Tilshunoslik asoslari. – T., 2009. 3. A.Abdugazizov. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. T., 2010. 4. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – T.,2010. 5. Z.Xolmonova. Tilshunoslik asoslari. T., 2007.

	Qo'shimcha adabiyotlar: 1. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston, 2017. 2. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. 3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risidagi 2017-yil 7-fevraldagi farmoni. 4. Imamova T., Tuxvatulina L. Ish qog'ozlari qanday yoziladi? - Toshkent, 1992 5. Tojiyev Y., Hasanova N., Tojimatov, Yo'ldosheva O. O'zbek nutqi va uslubiyat asoslari. - Toshkent, 1994.
7.	Fan dasturi Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali Kengashining 2024 -yil _____dagi _____-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.
8.	Fan/modul uchun mas'ullar: M.Rustamov – SamDUKF, “O'zbek tili va gumanitar fanlar” kafedrasi o'qituvchisi.
9.	Taqrizchilar: A.Sobirov – SamDUKF “O'zbek tili va gumanitar fanlar” kafedrasi katta o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) (ichki). B.Qodirova – SamDU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi, v.b.dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). (tashqi)